

Положението на българите в Османската империя и основните причини за упадъка ѝ в края на XVI - XVII

След преживяния шок от катастрофалния удар на османското нашествие българите започват да се съвземат, търсейки пътища за оцеляване. Интуицията за самосъхранение им подсказва, че единствения възможен начин да се противопоставят на несъизмеримо по-силния завоевател е чрез трудова дейност и производство на материални блага.

Селската дейност е пряко свързана и зависи от характера на аграрната система. След османското завладяване българските селяни попадат в съвършено нова обстановка, която ги принуждава да променят изцяло своя стереотип на живот и трудова дейност, за да се приспособят към новите условия. Някога ялната схема в аграрните отношения - феодал- земевладелец и зависими селяни, се променя съществено и значително се утежнява. Промяната се дължи на особеностите на наложената османска военна система. Най-важната ѝ характеристика е съсредоточаването на почти целия поземлен фонд в ръцете на държавата.

Всяка педя новозавоювана земя се обявява за собственост на държавата с цел издръжката на многочислената войска и усложнения бюрократичен апарат. Като единствен легитимен суверен в империята султанът, който олицетворява държавната власт, се разпорежда неограничено с поземления фонд, като раздава определени участъци ленове на войниците и чиновниците, за да се издръжат. Но те ползват само приходите от тази земя, без да имат право на собственост върху нея. Единствените поземлени владения, върху които по силата на ширядското право се предоставя право на собственост са мохамеданските духовни институции.

В така очертаните аграрни отношения българският селянин се е намирал в твърде незавидно положение. Бил е зависим и задължен да плаща данъци едновременно на тимариотите спахии, и на държавната хазна. Това извънредно много утежнява положението му, защото го поставя под двойна експлоатация. Именно в такъв смисъл османското владичество се отразява крайно неблагоприятно върху стопанския живот. Наложена аграрна система не само че не стимулира производствената дейност, но и създава условия за паразитизъм. Държавната власт и държателите на ленове се интересуват само как да получат по-големи доходи чрез всевъзможни данъци, без да полагат никакви грижи за развитие на производството.

Българският селянин обработва свой участък земя, средно в размер на около 30-50 декара, която му се полага съгласно османското законодателство срещу заплащане на определена такса и получаване на документ - тапия. Тази земя може да се наследява и продава, но задължително трябва да се обработва. Ако селянинът не плаща данъците си или не обработва земята тя му се отнема. В този смисъл собствеността му е условна, а зависимостта му от централната власт и спахиите е абсолютна. Тази зависимост се изразява в задължението за плащане на многобройно данъци, такси и всевъзможни глоби. селяните се задължават да работят ангария определен брой дни през годината на ленния владетел. Държавната повинност пък ги задължава да участват в строежите на сгради, пътища и съоръжения в империята.

Данъчния натиск върху селяните непрекъснато се увеличава. Основният земеделски данък е десятъка върху произведената селско стопанска продукция т.н. юруш. На практика този данък е даван десетки пъти повече. Особено тежък за селяните е поголовният данък джизие, който се плаща само от християнските поданици от мъжки пол между 15 и 75 години като откуп от военната служба. Задължението е плащане на парични суми. Това задължение е принуждавало селяните да се лишават от значителна част от продукцията си и да вземат разорителни заеми от лихвари. Но това води от друга страна до развитие на стоково-парични отношения. Селянинът е длъжен да дава на спахията поземлено личен данък, наречен испенч, който е също фиксирана сума пари. Данъчните задължения на селяните са неимоверно тежки. Дължимите данъци са над 80 вида. Измежду тях най-болезнен е кръвния данък девширме, който задължава българите да се разделят за винаги с мъжките си рожби събирани за еничарския корпус. Чрез този данък османските власти осъществяват едновременно две цели. От една страна, обезкръвявали покореното християнско население от най-годните млади хора, и от друга - попълват най-важните ресори на своето владичество-висшата бюрокрация, и войската.

Съществува и военен данък бедел, който се събира по време на война за нуждите на войската.

Основен поминък на селяните са земеделието и животновъдството.

Земеделската техника е крайно примитивна, но благодарение на благоприятните природно климатични условия през този период се произвеждат значителни количества растителни и животински хранителни продукти. започва отглеждането на нови растителни видове, което води до увеличаване на обработваемите земи.

Сравнително по развито е животновъдството. Важно значение придобива овцевъдството поради голямата консумация на агнешки и овчи продукти от мохамеданите. Така животновъдството става твърде доходен поминък за част от населението.

Градската икономика намира проявление главно в занаятчийското производство. Характерното за този период е, че градът губи своя български етнически облик. Градското население е разделено в отделни квартали обособени по религиозен и етнически признак.

През XV - XVII век градът се оформя като занаятчийско-търговски център. Съживяват се старите занаяти, към които завоевателите проявяват определен интерес с оглед на своите нужди. През този период нарастват държавните поръчки свързани с изработването на оръжия, военна екипировка и селскостопански сечива.

Занаятчиите от всички браншове са организирани в свой професионални сдружения - еснафи, създадени от османската власт, които наподобяват цеховите организации в Западна Европа. Еснафските организации представляват и защитават интересите на своите членове пред властите, грижат се за регламентацията и качеството на произвежданата продукция, бдят срещу нелоялната конкуренция, а често участват и в обществения живот на града.

Занаятчийското производство е почти изцяло ръчно, като използваните инструменти и приспособления са твърде примитивни. Майсторът и неговите помощници, калфите и чираците, работят предимно по поръчка и по рядко за пазара. Те също са задължени да плащат многобройни данъци и такси, както и допълнителни спешни поръчки за армията.

Нарастването на производството на селскостопански и промишлени стоки води до засилване на търговския обмен. Важна роля в този процес играят организирани годишни панаири, които да свързани обикновено с някои християнски празник. Външната търговия се извършва предимно от чуждестранни търговци. Активни да търговските връзки на българските земи с италианските градове-държави Венеция, Генуа и Флоренция, а също с Дубровник, Полша, Унгария, Русия и други.

По отношение на социалната структура на тогавашното българско общество може да се каже, че то се причислява категорията на робите. По своя икономически, юридически и социален статус българите са почти напълно изравнени и се превръщат в безправна рая. С течение на времето някои по предприемчиви животновъди и занаятчици успяват да се възмогат материално чрез търговска дейност. Такива са например джелепкашаните т.е. доставчиците на овце и едър рогат добитък за турската власт. По този начин през XVII век се появяват наченки на бъдещата буржоазна прослойка в българското общество.

В периода XVI - XVII век започват процесите на разложение на османската военна система. Това става в резултат от комбинираното влияние на няколко фактора: неуспешните войни на империята, постепенното ѝ интегриране в европейската търговия и стопанство и демографските промени от бързото увеличаване на населението.

Държавно политическото развитие на империята било пряко свързано с резултатите от водените от нея войни. През XV - XVI век, когато тези войни били успешни се увеличил притока на земя и съответно възможностите за стимулиране на участието на спахиите във войската чрез раздаването на тимари. Така стопанството било поставено в пълна зависимост от военните резултати. През XVII век империята започнала да губи сраженията с европейските държави. Причините за тези неуспехи се дължали на техническия прогрес на Европа - усъвършенстването на военното дело и изграждането на могъщи коалиции от европейски държави. По този начин спират възможностите за завоюване на нова земя и съответно намаляват желаещите за участие във войската. Постепенно се създават условия за покупкопродажда на земя и извършване на търговско-лихварски отношения. Султанът губел контрола на земята, която се превръщала в частна собственост.

Военните неуспехи на Османската империя я принудили да отвори пазарите си за западни стоки и капитали. Това нанесло удар върху местното занаятчийско производство и станало причина за засилване на стоково паричните отношения.

Този период се бележи и с значителни демографски промени. Населението на империята нараснало с повече от 41% наложило се търсенето а нови земи за колонизиране, но неуспехът на войните не позволявал това. Така в началото на XVIII век настъпили дълбоки промени в обществения живот в Османската империя.